

Пронь Сергій Вікторович (1955 р.н.).

Кандидат історичних наук, доцент.

Завідувач кафедри всесвітньої історії

МДПІ. Докторант. Займається історією

зовнішньої політики, міжнародних

відносин та дипломатії в азіатсько-

тихоокеанському регіоні ХХ ст.

Автор чотирьох наукових

монографій та навчальних

посібників, понад 30 наукових статей. Учасник

міжнародних, всеукраїнських та регіональних

конференцій. У 1994 та 1997 рр. перебував на стажуванні

Вплив США на формування зовнішньої політики Японії у післявоєнний період

(нові тенденції американо-японського договору безпеки)

В останні часи у вітчизняній історіографії все частіше ставиться питання про вирішальну роль США у формуванні післявоєнної зовнішньої політики Японії. При цьому робляться посилання на період американської окупації Японії 1946-1952 років, на внесок Америки у розробку японської конституції 1947 року, більш всього – на рішення відомої Сан-Франциської конференції 1951 року, на американо-японський Договір про взаємне співробітництво та забезпечення безпеки 1960 року [1].

Деякі представники російської історичної науки, зокрема відомий сходознавець І.Латишев, висловлюють думку, що Японію взагалі не слід вважати великою державою, бо її економіка на 70-80% залежить від зовнішнього світу, досі їй не вдалося об'єднати навколо себе сусідні країни, вона й сьогодні знаходиться “під каблучком іншої країни, Сполучених Штатів, які розташували на японській території військово-повітряні та військово-морські бази” [2].

Сперечаючись з іншим, не менш відомим науковцем К.Саркісовим, згаданий автор звинувачує його у копіюванні поглядів американських футурологів Г.Кана і С.Вогеля щодо цього питання [3].

Автор не збирається дискутувати з російським вченим щодо ролі й місця Японії та залежності тієї ж американської економіки від зовнішнього світу, але післявоєнна зовнішньополітична тактика США відносно стосунків з Японією, як і з іншими країнами Далекого Сходу, заслуговує на увагу, вивчення та й, можливо, використання.

Безумовно, що біля джерел зовнішньої політики та дипломатії США на далекосхідному напрямку після закінчення другої світової війни, були Сан-Франциська конференція 1951 року та Сан-Франциська система, які в

цілому не вирішили (та й не могли вирішити) усіх післявоєнних проблем Далекого Сходу, а деякі з них просто ігнорувались. Більш того, сама система породила нові проблеми і протиріччя. Саме вона використана США під час війни у Кореї та інтервенції у В'єтнамі.

Які ж головні риси Сан-Франциської системи? Після 1951 року основою американської політики на Далекому Сході був військово-політичний союз США та Японії, який створився як результат збігу інтересів правлячих кіл США і реакційної пануючої верхівки Японії. Сполучені Штати мали можливість використати територію, економіку і, в обмеженому плані, військовий потенціал цієї далекосхідної країни в інтересах агресивного на той час, відкрито антирадянського і антиКНРівського курсу Вашингтона. Для японських правлячих кіл ця система являла собою своєрідну “американську атомну парасольку” країни, а також відкрила шлях до політичного та економічного співробітництва з Сполученими Штатами в інтересах відбудови і розвитку японської економіки, обмеження діяльності демократичних сил, а при необхідності, і їх пригнічення.

До цього часу у вітчизняній і зарубіжній історії та політології відсутнє чітке визначення Сан-Франциської системи. Разом з тим, загальноприйнятим є те, що вона є системою договорів, яка регулює багатопланові відносини Японії насамперед з США та іншими країнами різних регіонів. В її основі лежать Сан-Франциський договір від 8 вересня 1951 року Японії з 48-ма країнами (вступив в силу 28 квітня 1952 року), Договір безпеки між США і Японією, укладений того ж дня, та адміністративна угода між США і Японією 10 березня 1952 року.

На думку автора, Сан-Франциську систему можна розглядати не тільки як систему договорів, але і як систему міжнародних відносин, проте зараз такий підхід ускладнюється наявністю кількох об'єктивних і суб'єктивних факторів [4].

Головною метою цієї статті автор вважає розкриття деяких нових тенденцій американо-японського договору безпеки. Разом з тим, як підкреслювалось вище, відштовхуватись у цьому питанні слід від рішень Сан-Франциської конференції 1951 року. Сьогодні стали відомі окремі “деталі” діяльності Радянського Союзу напередодні та під час роботи цього форуму. Наприклад, ще 30 березня 1951 року посольство СРСР у Вашингтоні отримало ноту держдепартаменту США від 29 березня, змістом якої був таємний меморандум з додатком стосовно майбутнього мирного договору з Японією. В документі вказано, що на розгляд радянського уряду пропонувався попередній проект мирного договору з Японією (як рекомендації), який складався з 22 пунктів. Зокрема, зазначалося, що “3. Японія відмовляється від усіх прав і претензій на Корею, Формозу і Пескадорські острови, від прав і правових підстав на мандатні території та Антарктику...5. Японія поверне СРСР південну частину Сахаліну, а також всі острови, які прилягають до нього, і передають Радянському Союзу Курильські острови” [5].

До цього слід додати, що коли у 1976 році було знято гриф секретності з окремих документів держдепартаменту США, стало відомо про вказівку штабу верховного головнокомандування союзних

держав на бажаність участі Радянського Союзу в процесі розробки мирного договору з Японією і на згоду США щодо повернення СРСР японських територій.

Далі в документі підкреслюється: “Це положення буде діяти лише в тому разі, якщо Ради підпишуть і ратифікують угоду” [6].

Як відомо, Радянський Союз не підписав Сан-Франциський договір 1951 року, що, на думку автора, є тактичною і стратегічною помилкою керівництва СРСР [7]. Завдяки саме цьому, Японія 8 вересня 1951 року пішла на укладення Договору безпеки із США, у 1952 році – американо-японської Адміністративної угоди, у 1954-му – угоди про допомогу та взаємну оборону, у 1960-му – Договору про взаємне співробітництво та забезпечення безпеки між двома країнами.

Сполучені Штати Америки, як і раніше, основою своєї політики в азіатсько-тихоокеанському регіоні (АТР) вважають подальше зміцнення стратегічного партнерства з Японією, яка, на думку Вашингтона, повинна брати на себе більше відповідальності у міжнародних справах після закінчення “холодної війни”. США мають намір зберігати воєнну могутність передового базування в регіоні на підставі двосторонніх воєнно-політичних договорів з Японією, Республікою Корея, Австралією, Таїландом і Філіппінами.

Багато азіатських країн, які занепокоєні зростанням воєнної могутності Китаю, Японії, Північної та Південної Кореї, досить позитивно ставляться до того, що в регіоні базуються воєнні контингенти США [8]. Більш того, як стверджує заступник міністра оборони США з питань міжнародної безпеки Дж.Най, присутність американських військ скорочує потребу азіатських країн у нагромадженні зброї та запобігає зростанню гегемоністських тенденцій у регіоні [9].

Особливо важлива роль у підтриманні стабільності в АТР відводиться японо-американському договору про взаємне співробітництво та безпеку. Значення цього союзу добре розуміють як у Японії, так і у США. Однак після розпаду Радянського Союзу, який розглядався Японією та США як майбутній противник, союзники відчували певне розчарування, бо в них не було чіткого розуміння необхідності існування даної угоди. Але щодо ролі договору безпеки в АТР, то вона досить вагома, бо цей регіон сьогодні внутрішньо нестабільний і зберігає в собі небезпечну напругу. В Азії сконцентровані величезні воєнні сили, особливо у східній її частині. У цьому ж регіоні знаходяться і країни, які мають ядерну зброю.

Договір гостро необхідний і його учасникам. Для США він, **по-перше**, є юридичною підставою збереження присутності військ в Японії, щоб підтримати стабільність на Далекому Сході, яка в свою чергу повинна забезпечити досягнення в цьому регіоні американських економічних та політичних інтересів. **По-друге**, надзвичайно важливо, що взяті американською стороною зобов'язання в рамках договору не дозволяють Японії перетворитися у могутню воєнну державу. **По-третє**, участь у цьому договорі стримує ізоляційні тенденції відносно Японії в самих США.

Для Японії користь від цього союзу полягає насамперед у тому, що країна звільнилася від зайвих

військових витрат, бо США взяли на себе її зовнішній захист. Крім того, договір зміцнює всю систему японо-американських відносин і в певній мірі стримує намагання представників окремих кіл орієнтуватись на Азію.

Таким чином, важливість японо-американської системи безпеки практично ніхто не заперечує. Разом з тим, всі зацікавлені сторони розуміють, що система знаходиться на переломному моменті розвитку і назріла необхідність не тільки її переглянути, але й посилити в ній роль Японії.

Напередодні японо-американських переговорів, що відбулися у травні 1995 року, Управління національної оборони Японії підготувало заяву, в якій оборонна система країни визначилась, як “складова частина її діяльності в рамках підтримки зусиль США по збереженню глобальної стабільності” [10]. Така інтерпретація договору свідчила про те, що керівні кола Японії вивчають питання про розширення її ролі в системі безпеки і вже почали роботу про його детальному доопрацюванню.

Під час візиту президента США Б.Клінтона в Токію у квітні 1996 року, прем'єр-міністр Р.Хасімото заявив про необхідність внести ясність у питання, що “повинна чи не повинна робити Японія у випадку кризи, щоб японо-американський договір безпеки зміг функціонувати на повну силу...” [11].

У декларації, що була підписана представниками обох країн після закінчення переговорів і мала назву “Союз, націлений у ХХІ століття”, підкреслювалось: “...нестабільність в Азії потребує зміцнення воєнно-політичного союзу”, направлено не стільки на захист Японії, скільки на розробку спільних заходів по забезпеченню безпеки регіону. Союзники висловились за збереження в АТР 100-тисячного американського угруповання передового базування [12].

Важливим напрямком зовнішньої політики Японії, міцно пов'язаним з політичною діяльністю США в АТР, залишається розширення зв'язків з країнами регіону. Японія зацікавлена в цьому “тандемі” в першу чергу тому, що поки не може проводити в АТР самостійну політику в галузі безпеки, зокрема розгорнути таку дипломатичну діяльність, яка якимсь чином торкалася би військової справи. Це зв'язано з тим, що багато країн регіону цього часу не довіряють Японії, бо досить довго знаходились під її колоніальним правлінням або постраждали від її загарбницької політики в роки Другої світової війни. Якщо економічне втручання в ці країни для Японії в цілому не викликало труднощів, то завоювання іміджу політичної держави наштовкується на опір навіть там, де економіка Японії пустила глибоке коріння.

Наприклад, не дивлячись на міцні економічні та політичні стосунки з Південною Кореєю, Японія не може сказати про активні військові контакти з нею. Хоча, військово-технічні зв'язки останнім часом поживавшали після зустрічі представників військових відомств у Сеулі (1995 р.). Начальник управління національної оборони Сейсіро Ето запропонував представникові Республіки Корея регулярно проводити двобічні консультації, щоб створити постійну структуру діалогу з питань забезпечення безпеки в Північно-східній Азії [13]. Це занадто сміливі дії з боку Токіо, бо

до цього часу потрібні контакти здійснювались Японією тільки разом із США. Водночас японські правлячі кола розуміють, що інтереси Японії вийшли за рамки японо-американської системи безпеки і назріла необхідність розширити і поглибити політичні зв'язки з країнами всієї світової співдружності.

Так, Японія має намір активно брати участь у стриманні і в регулюванні конфліктів шляхом так званої "дипломатії попередження", концепцію якої висунула ООН. Вона передбачає в першу чергу застосування тактики виявлення та врегулювання конфліктів на початковій стадії, а при загостренні ставить своєю метою запобігти втручанню в них сусідніх країн чи регіонів.

Наведені вище матеріали дозволяють зробити такі висновки:

- **по-перше**, нові тенденції в японо-американському воєнно-політичному союзі свідчать про посилення ролі Японії, яка відповідно з надрукованою у квітні 1996 року декларацією, бере на себе зобов'язання підтримувати дії США у разі виникнення конфліктних ситуацій на Далекому Сході;
- **по-друге**, Японія поступово розширює свої воєнно-політичні зв'язки з країнами АТР, намагаючись проводити в регіоні самостійну політику в галузі безпеки. Маючи такого впливового союзника, як США, Японія досягла в цьому напрямку певних результатів, незважаючи на недовіру азіатських країн, які не забули її милітаристського минулого;
- **по-третє**, все більш помітними є намагання Японії вийти за межі японо-американського договору безпеки і взяти активну участь в миротворчих діях

ООН. Це може прискорити прийняття Японії до Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй;

- **по-четверте**, перед японським та американським керівництвом стоїть нелегке завдання: заспокоїти громадськість Японії відносно подій на Окінаві у вересні 1995 року, пов'язаних з розбещеною поведінкою американців. Їм необхідно буде передивитись угоду про статус американських військ в Японії, щоб зберегти їх чисельність на попередньому рівні.

Література

1. Славинский Б.Н. Сан-Францисская мирная конференция 1951 г. // Проблемы Дальнего Востока. – № 3-4. – 1991; Кистанов В.О. Япония в АТР. – М.: "Восточная литература", 1995; Япония и проблемы безопасности в АТР. – М.: Центр по изучению современной Японии, 1996; Крупянко М.И. Япония – 90-х. – М.: "Восточная литература", 1997.
2. Кириченко А.А. Россия – Япония: уроки истории // Россия и Азия: состояние и перспективы сотрудничества. – М.: Институт Востоковедения РАН, 1995. – С. 135-139, 143-150.
3. Латышев И. Есть ли основания у Японии именоваться сверхдержавой? // Азия и Африка сегодня. – 1996. – № 2. – С. 44-49.
4. Пронь С.В. Сан-Францисская система и страны азиатско-тихоокеанского региона. 1951-1991 годы. – М.: НПЦ "Информтехника", 1992. – С. 43-45.
5. Архів зовнішньої політики Російської Федерації. – А.Я.Вишинського, оп.24, папка 32, спр.193. – США. – Т. 1. – арк.11-18.
6. Foreign Belations of the United States. – 1951. – vol. VI. PT. 1. – Washington, 1977. – P. 908.
7. Пронь С.В. Зовнішня політика та дипломатія у післявоєнний період (1950-1990 роки). – Миколаїв, 1997. – С. 56-61.
8. East Asian Security in the Past. – Hold War Era. – New York, 1993. – P. 46.
9. Компас. – 1995. – № 61. – С. 16.
10. The Japan Times. – 1995. – 23 June.
11. The Daily Yomiuri. – 1996. – 18 April.
12. Ibid.
13. Йоміури симбун. – 1995. – 23 September.